

INTERNATIONAL
SCIENCE REVIEWS

№4 (1) 2020

Social Sciences series

www.aiu.kz

International Science Reviews

Social Sciences series

Published since 2020

No. 4 (1) / 2020

Nur-Sultan

EDITOR-IN-CHIEF:

Doctor of Historical Sciences, Professor
Shaikhutdinov M.Y.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Doctor of Jurisprudence, Professor
Amandykova S.K.

EDITORIAL BOARD:

Irsaliyev S. A.	-	Candidate of Agricultural Sciences, President AIU, (Kazakhstan)
Sarsenbay N. A.	-	Candidate of Economic Sciences, (Kazakhstan)
Somzhurek B.Zh.	-	Candidate of Historical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Amandykova S.K.	-	Doctor of Jurisprudence, Professor (Kazakhstan)
Kazhyken M. Z.	-	Doctor of Economic Sciences, (Kazakhstan)
Toxanova A.N.	-	Doctor of Economic Sciences, (Kazakhstan)
Akhmadiyeva Zh.K.	-	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor (Kazakhstan)
Laumulin M. T.	-	Doctor of Political Sciences, (Kazakhstan)
Orlova O.S.	-	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Russia)
Jacek Zaleśny	-	Doctor of Jurisprudence, Professor (Poland)
Francisco Javier Diaz Revorio	-	Dr. hab., Professor (Spain)
László Károly Marác	-	PhD (The Netherlands)
Verbitskiy A.A.	-	Doctor of Pedagogy, Academician of the Russian Academy of Education (Russia)

Editorial address: 8, Kabanbay Batyr avenue, of.316, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010000
Tel.: (7172) 24-18-52 (ext. 316)
E-mail: social-sciences@aiu.kz

International Science Reviews**Social Sciences series**

Owner: Astana International University

Periodicity: quarterly

Circulation: 500 copies

CONTENT

Section LAW

DIGITAL LAW

Ostroushko Alexander, Bukalerovaliudmila, Amandykova Saule, Irina Timofeeva, Dolzhikova Anna **Peculiarities of Legal Regulation of Digital Assets in the Russian Federation.....7**

Bakir Sanur, Amandykova Leyla **Development of legal regulation of blockchain technologies in the Republic of Kazakhstan.....28**

CONSTITUTIONAL LAW

Ibraeva Nazgul **Legal Status of Election Observers in the Republic of Kazakhstan.....34**

Section INTERNATIONAL RELATIONS AND GEOPOLITICS

Nursultanova Lazat **Cooperation between Kazakhstan and small and medium Western Europe countries.....40**

Bukeshova G., Seilkhan Balaussa **Central Asia in the system of international relations.....56**

Darkenov K.G. **37th year: political and ideological accusation of Kazakh intellectuals.....69**

МАЗМҰНЫ

INTERNATIONAL SCIENCE REVIEWS

Әлеуметтік ғылымдар сериясы

№4

ҚҰҚЫҚТАНУ

Секциясы

ЦИФРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Остроушко А, Букалерева Л., Амандыкова С., Тимофеева И.,
Должикова А. Ресей Федерациясындағы цифрлық активтерді құқықтық
реттеудің ерекшеліктері.....7

Бакир С., Амандыкова Л. Қазақстан Республикасында блокчейн
технологияларын құқықтық реттеуді дамыту.....28

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Ибраева Н. Қазақстан Республикасындағы сайлауда
байқаушылардың құқықтық жағдайы.....34

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ГЕОСАЯСАТ

Секциясы

Нурсултанова Л. Қазақстанның шағын және орта кіші батыс
елдерімен ынтымақтастығы.....40

Букешова Г.К, Сейлхан Б. Халықаралық қатынастар жүйесіндегі
Орталық Азия.....56

Даркенов К.Г. 37-ші жыл: қазақ зиялыларын саяси-идеялық
тұрғыда айыпталуы.....69

СОДЕРЖАНИЕ

INTERNATIONAL SCIENCE REVIEWS

Серия общественные науки

№4

Секция

ПРАВО

ЦИФРОВОЕ ПРАВО

Остроушко А, Букалерева Л., Амандыкова С., Тимофеева И.,
Должикова А. **Особенности правового регулирования цифровых активов
в Российской Федерации.....7**

Бакир С., Амандыкова Л. **Развитие правового регулирования
блокчейн-технологий в Республике Казахстан.....28**

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Ибраева Н.А. **Правовой статус наблюдателей на выборах в
Республике Казахстан.....34**

Секция

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ГЕОПОЛИТИКА

Нурсултанова Л.Н. **Сотрудничество Казахстана с малыми и
средними западноевропейскими странами.....40**

Букешова Г.К., Сейлхан Б. **Центральная Азия в системе
международных отношений.....56**

Даркенов К.Г. **37-й год: политические и идеологические обвинения
казахстанской интеллигенции.....69**

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ

Г. К. Букешова¹, Балауса Сейлхан²

¹Д.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану кафедрасының доценті, kosaevna_69@mail.ru.

²Д.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану кафедрасының 2 курс докторанты, balaus_95_07@mail.ru.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Аңдатпа. Орталық Азия (Қазақстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан және Түркменстан) - Ресейден кейінгі посткеңестік кеңістіктегі ең ірі блок. Ол Еуразияның батыс және шығыс бөліктері мен дамыған Солтүстік пен дамып келе жатқан Оңтүстік арасындағы аралықты байланыстырады. Сонымен қатар, Орталық Азия минералды қорлары бойынша әлемдегі ең бай аймақтардың бірі. Оның кеңістіктегі орналасуы мен ресурстық байлығы бұл субаймақты үлкен саяси ойынның маңызды бөлшегіне айналдырады.

Кілтті сөздер: Орталық Азия, экономикалық алпауыт, халықаралық ұйым, көпвекторлы.

КІРІСПЕ

Орталық Азияға әрдайым ұлы державалар қызығушылық танытты. XIX ғасырда Ресей мен Ұлыбритания империялары бұл аймақтағы үстемдік үшін күресті, оны Ұлы ойын кезінде өзінің ықпал ету аймағына айналдыруға әрекет жасады.

Кеңес Одағы ыдыраған кезде Орталық Азияның сыртқы саяси тарихында жаңа кезең басталды. Жаңа құрылған мемлекеттер Ресейден тәуелсіз болуға, басқа мемлекеттермен тең саяси және экономикалық қатынастарды дамытуға ұмтылды. Қысқа уақыт ішінде олар әлемнің барлық мемлекеттерімен дипломатиялық қатынастар орнатты, БҰҰ-на және басқа да халықаралық ұйымдарға мүше болды, жүздеген мемлекетаралық шарттар мен келісімдерге қол қойды, әлемнің 140-тан астам елдерімен сауда-экономикалық қатынастар жасады.

Соңғы уақытқа дейін Орта Азия дәстүрлі түрде Ресей ықпалының аймағы болып саналды. Алайда, КСРО ыдырағаннан кейінгі алғашқы жылдары Мәскеу өзінің геосаяси позицияларын шоғырландыру және кеңейту мәселесіне тиісті назар аудармады, бұл Ресейдің жалпы қаржылық және саяси әлсіздігінің нәтижесі болды. Сонымен қатар, Ресей басшылығы 1990 ж. Кеңес моделінің «орталық-перифериялық» қатынастарына сүйенуді жалғастыра отырып, Орта Азия республикаларымен қарым-қатынасты дамытудың қолайлы стратегиясын жасауға ешқашан тырыспады [1. 366-367 б.].

Сонымен, бұрынғы КСРО-ның бұрынғы Орта Азия республикаларында,

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орта Азияда өз позицияларын нығайтудың ерекше қажеттілігін әлі де көрмеген жетекші әлемдік державалардың бұл аймақтағы қызығушылығының төмендігі жағдайында ұлттық элита ұзақ уақыт бойы сақталған белгілі саяси вакуум қалыптасты. Сонымен бірге аймақ мемлекеттерінде тек әскері мен арнайы қызметтерге арқа сүйейтін және басқару тұрғысынан өте тиімсіз мемлекет басшыларының және олардың руларының жеке билігін сақтауға бағытталған авторитарлық режимдер құрылды. 10 жылдан астам тәуелсіз өмір сүргеннен кейін Орта Азия республикаларының көпшілігі өздерінің экономикалық және әлеуметтік мәселелерін шеше алмады. Аймақ көлік және транзиттік шектеулерден зардап шекті, елдер өткір энергетикалық және су проблемаларымен, сондай-ақ есірткі проблемаларымен бетпе-бет келді [5. 368 б.].

ПІКІРТАЛАС

XXI ғасырдың басында, халықаралық жағдай өзгеріп, Ресей, АҚШ, ЕО, Қытай және басқа да Шығыстағы мемлекеттер арасында Орталық Азия үшін күрес басталды, бірақ аз дәрежеде. Орталық Азияның стратегиялық маңызы зор, өйткені ол Кавказ аймағы, Таяу және Таяу Шығыс пен Шығыс Азия арасындағы ыңғайлы және тиімді байланыс мүмкіндігін қамтамасыз ететін жолда орналасқан. Аймақтың экономикалық маңызы да жоғары. XXI ғасырда, энергетикалық ресурстар үшін күрес күшейген кезде, облыстың 5 штатында бай мұнай мен газ қорларының болуы, оған қоса олардың аумағы арқылы мұнай және газ құбырларын тарту қолайлылығы елдердің - экономикалық алпауыттардың аймаққа деген қызығушылығын едәуір арттырды.

Орталық Азияның халықаралық қатынастардағы қазіргі жағдайы бірнеше факторлармен анықталады. Біріншіден, АҚШ пен оның одақтастарының экономикалық, саяси және әскери шараларды жүзеге асыру арқылы аймаққа енуге деген ұмтылысы. Екіншіден, ҚХР мен Ресейдің аймақтағы позицияларын нығайту үшін қабылдаған шаралары. Осылайша, Ресей мен Қытайдың бастамасымен Орталық Азияда өзара іс-қимылдың әртүрлі салаларымен айналысатын бірқатар аймақтық ұйымдар құрылды (ШЫҰ, ҰҚШҰ, ЕурАзЭҚ және т.б.). Ақырында, аймақтық жағдай Орталық Азия республикалары арасындағы экономикалық қайшылықтар мен шекаралық даулардың болуына байланысты, бұл мемлекетаралық қатынастарды айтарлықтай нашарлатады.

Орталық Азия елдері Ресей үшін маңызды болып табылады, ол келесі факторлармен анықталады:

- Орталық Азия аумағында табиғи ресурстардың едәуір қорларының болуы. Оларды тасымалдаудың негізгі бағыттарын бақылауды қамтамасыз ету Ресей үшін маңызды сыртқы саяси және геοэкономикалық рөл атқарады;
- ұлттық қауіпсіздікті ескеру, өйткені елге негізгі қатерлер оңтүстіктен туындайды.

Орталық Азия бағыты дәстүрлі түрде Ресейдің сыртқы саясатының анықтаушы бағыттарының бірі болды. Бұл Орталық Азиядағы бес республиканың өзіндік геосаяси жағдайын анықтаған осы аймақтағы халықтардың Ресеймен қатынастарының тарихы. КСРО өмір сүрген жылдар ішінде Ресей мен Орта Азия республикалары арасында тығыз экономикалық және мәдени байланыстар орнатылды, оларды тіпті 1990 жылдары болған посткеңестік кеңістіктегі үрдістер бұза алмады. Алайда, соңғы он жылда Ресей Орталық Азия елдерінде болып жатқан оқиғаларға аз көңіл бөлді. Тек 2000 жылдары. Ресей Федерациясы қайтадан Шығысқа стратегиялық және экономикалық серіктестер іздеуде бағыттады.

КСРО ыдырағаннан кейінгі алғашқы жылдарда және одан әрі эволюция барысында Мәскеу өзінің республикалары басшылығының адалдығы және олардың саясатының инерциясы арқасында Орталық Азиядағы іс жүзінде көшбасшылықты (әр түрлі дәрежеде болса да) сақтай алды. Сонымен қатар, әлемнің қалған бөліктері жаңа тәуелсіз мемлекеттерге үлкен қорқынышпен қарады, бұл Ресей Федерациясының мүддесіне сәйкес келді.

Алайда, мыңжылдықтың басында Ресейдің өзі аймақ елдері басшыларының оған деген жақсы көзқарасын теріс пайдаланып, сол жерде «инерциялық» саясат жүргізе бастағаны байқалды.

Бұл Мәскеу үшін қайғылы салдарға алып келуі мүмкін, өйткені ол кезде батыстың Орталық Азия аймағына қатысты стратегиясы жалпы түрде қалыптасқан болатын. Бұл мемлекеттерді барған сайын белсенді түрде батыс саясатына тартуға болады. Бұл жағдайда Ресейге Қытай көмектесті, дәлірек айтсақ, сол кезде екі елдің мүдделері сәйкес келді, бұл оларға күш-жігерді ынтымақтастықта ұстауға мүмкіндік берді [2. 106 б.].

Қазіргі кезде Ресейдің Орталық Азиядағы саясатын күшейтудің маңызды алғышарттары бар. Олардың қатарына аймақ елдерімен әскери-саяси, экономикалық және гуманитарлық байланыстарды нығайту, сондай-ақ Қытаймен терең және өзара тиімді экономикалық және әскери-техникалық ынтымақтастықты дамыту кіреді. Сонымен қатар, Ресейдің Орта Азия республикаларымен жақындасуына қауіпсіздік мәселелерін бірлесіп шешу және осы саладағы бар қатерлерді бейтараптандыру ықпал етуі керек.

Ресей үшін Орталық Азиядағы басымды серіктес - Қазақстан. 1991 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі аралықта елдер Неэкономикалық және саяси ынтымақтастықтың берік шарттық негізін дамыта алды. Қазақстан Ресеймен 1992 жылы мамырда «Достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы» шарт жасасқан алғашқы мемлекет болды. Осы Шарт Ресейге немесе Қазақстанға қауіп төнген жағдайда бірыңғай әскери-стратегиялық кеңістік құруды, әскери базаларды, оқу полигондарын және басқа да әскери объектілерді бірлесіп пайдалануды көздейді.

Дәл осы Ресей мен Қазақстан Орталық Азия аймағындағы тұрақтылықтың кепілі болып табылады. Мәскеу мен Астана саяси салада белсенді түрде өзара іс-қимыл жасайды, халықаралық күн тәртібіндегі маңызды мәселелер бойынша

ұқсас ұстанымда сонымен бірге ТМД, ШЫҰ және ҰҚШҰ сияқты аймақтық ұйымдардың қызметін күшейтуге күш салады [3. 7 б.].

Ресей мен Қазақстанның құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтері бір-бірімен терроризм мен есірткі бизнесіне қарсы күресте жемісті ынтымақтастық орнатуда.

Қазақстан үшін Ресей - «Еуропаға жол» және сыртқы саудадағы басты серіктес. Бірақ Ресейдің өзі қазақстандық табиғи ресурстарсыз жасай алмайды. Екі ел де қорғаныс кешені арқылы тығыз байланысты.

Екі ел арасындағы қатынастар өзара түсіністікке негізделген, өзара тиімді ынтымақтастыққа ұмтылған және бірдей толқын ұзындығына келтірілген. Ресейдің Қазақстанмен ерекше қарым-қатынасы бар, оған осы елдегі орыс тілінің мәртебесінің жағдайы дәлел. Орталық Азиядағы басқа мемлекеттердің көпшілігінен айырмашылығы, Қазақстан Республикасында орыс тілі ресми қарым-қатынас тілі болып табылады және елде орыс тілді халықтың, соның ішінде титулды ұлт өкілдерінің едәуір үлесінің болуы, белсенді мемлекет сақтауға және Ресеймен қарым-қатынасты дамытуға көмектеседі. Орыс тілі ресми ұйымдарда және өзін-өзі басқару органдарында ресми түрде қазақ тілімен бірдей қолданылады.

Тараптар қауіпсіздік жүйесін ұйымдастыру шеңберіндегі жалпы әдісті үйлестіруге мүдделі.

Айта кету керек, барлық саясаткерлер мен сарапшылар, әсіресе Батыс елдері, Ресей мен Қазақстан арасындағы жылы қарым-қатынасқа қанағаттанбайды. Сонымен, АҚШ президенті болған соңғы айларда Джордж Буш кіші. Вашингтонның сындары Қазақстандағы демократиялық сайлаудың деңгейіне, осы елдегі адам құқықтарының сақталуына, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының бостандығына қатысты шектеулерге кеңейді. Сондай-ақ, Вашингтонның алаңдаушылығына екі мемлекет арасындағы энергетикалық саясат саласындағы тығыз ынтымақтастық себеп болды [1. 320 б.].

Орталық Азиядағы барлық күмәнсіз шығындармен Ресейде әр түрлі аймақтық байланыстар жиынтығы бар, оның ішінде мәдени және тарихи байланыстар бар. Мәдени фактор ерекше рөл атқарады және мұны барлық ойыншылар мойындайды. Қазіргі кезде аймақтағы бәсекелестік бұрын толығымен Ресей үстемдік еткен бұл салада өрбіген.

Ресейлік саясаттанушы Т.Долинская қазіргі кезеңде Қазақстан Ресейдің Орталық Азиядағы басты одақтасы екенін атап өтті. Алайда, орта мерзімді перспективада (5-10 жылдан кейін) Қазақстан ҚХР және ЕО елдерімен экономикалық ынтымақтастық орбитасына барған сайын белсенді қатысады деп күтуге болады. Т.Долинскаяның айтуынша, мұндай позициялық ауысудың негізі Ресеймен мұнай-газ, тау-кен металлургия өнімдері нарықтары, индустриалды технологиялар мен инвестициялық ресурстардың көздері үшін, сондай-ақ аймақаралық көлік дәліздерін қалыптастыруға қатысу («Батыс-Шығыс» транзиттік бәсекелестік) болып табылады [4].

Орталық Азиядағы барлық күмәнсіз шығындармен Ресейде әр түрлі аймақтық байланыстар жиынтығы бар, оның ішінде мәдени және тарихи байланыстар бар. Мәдени фактор ерекше рөл атқарады және мұны барлық ойыншылар мойындайды. Қазіргі кезде аймақтағы бәсекелестік бұрын толығымен Ресей үстемдік еткен бұл салада өрбіген.

Соңғы бірнеше жыл ішінде Ресей посткеңестік кеңістікте белсенді жұмысты бастады, осылайша ТМД-ның өзінің ерекше мүдделері аясындағы басымдылығын растады. Мұның жарқын дәлелі - Достастық мәселелерін шешуге байланысты сыртқы және ішкі саяси күн тәртібінің өте бай сипаты. Ресейдің посткеңестік бағыттағы бұл қызметі Мәскеудің жаңа тәуелсіз мемлекеттермен диалогтың мазмұнын анықтаудағы стратегиялық бастамасын сақтап қалуға деген ұмтылысын көрсетеді.

1992 жылдан бастап Ресей бұрынғы кеңестік республикалармен қарым-қатынасында формальды серіктестік қағидатын ұстанды, оның негізгі мазмұны посткеңестік кеңістіктің барлық мемлекеттерін диалогқа тарту болды.

ТМД елдері институтының Орталық Азия және Қазақстан бөлімінің бастығы А.Грозин «теориялық тұрғыдан континенттік мәселелерді континенттің өзі шешеді. Сыртқы кураторлар тіпті еуразиялық мәселелерге араласқаннан кейін, қақтығыстар көбейеді. Сондықтан экономикалық мәселелерді де, саяси мәселелерді де өз бетінше шешкен дұрыс. Егер сіз көптеген мәселелерге тереңірек үңілсеңіз, онда сіз тек осы қақтығыстардың ішкі мазмұнын ғана емес, сонымен қатар сыртқы ықпалдың маңызды бөлігін табасыз. Сырттан еуропалықтар да, американдықтар да таңдап алған лагерьлерге бөліну енді нәтиже бермейді. Әр жыл сайын ол аз және аз жұмыс істейді» [9].

Вашингтон шенеуніктері Ресейдің Орталық Азиядағы рөлі туралы өздерінің ресми мәлімдемелерінде өте сақ (олар бұл туралы үнсіз қалады). Сонымен бірге олар бұл аймақ АҚШ үшін стратегиялық қызығушылық туғызатынын және американдық әскери күштің қатысуы мұнда ұзақ уақыт бойы сақталатындығын айқын көрсетеді [4. 46 б.].

Егер АҚШ-тың осы аймақтағы жоспарларына тоқталатын болсақ, онда «Үлкен Орталық Азия» тұжырымдамасы туралы айту керек. Тұжырымдаманың негізгі идеясы - АҚШ-тың бірқатар бағдарламаларын жоспарлау, үйлестіру және жүзеге асыру үшін аймақтық форум, Орталық Азияның Ынтымақтастығы және Дамуы үшін Серіктестік құру.

Америка Құрама Штаттарының жоспары бойынша Ынтымақтастығы және Дамуы үшін Серіктестік құрамына 5 Орта Азия республикалары мен Ауғанстан кіруі керек. Ұйым Шанхай ынтымақтастық ұйымына балама болуы керек. 2006 жылы сәуірде АҚШ Өкілдер палатасы Халықаралық қатынастар комитетінің Таяу Шығыс және Орталық Азия бойынша кіші комитеті Американың Орталық Азиядағы саясаты туралы тыңдау өткізді, онда Мемлекеттік хатшының Оңтүстік және Орталық Азия бойынша көмекшісі Ричард Баучер ҚКХП идеясын Американың ықпалына жету үшін идеологиялық жамылғыға айналдырды аймақ.

Өз кезегінде, Қытай Американың Орталық Азия аймағында Қытайдың ықпал

етуін шектеу саясатынан көбірек қорықты, бұл Қытайдың «тарихи беделділігі» ретінде ғана қабылданған жоқ, сонымен қатар соңғы 10 жыл ішінде ҚХР экономикалық байланыстардың кең жүйесін құрды.

Қытайдың Орталық Азияға географиялық жақындығы аймақ елдері үшін сөзсіз маңызды. Қытайдың серпінді және қолжетімді нарығы Орталық Азия елдерінен тауар экспорты үшін қызығушылық тудырады. Аймақтағы елдердің бір бөлігі Қытайға тартылуда, ал басқалары Иранмен және Түркиямен тығыз ынтымақтастықта. Алайда барлық Орталық Азия елдері Ресейді өзгермейтін одақтас және басты экономикалық серіктес ретінде қарастырады.

Соңғы жылдары Орталық Азиядағы республикалардың сыртқы саясаты тәуелсіздікке ие болды. Аймақтағы мемлекеттер өздерінің ұлы державалар үшін маңыздылығын түсінгендіктен, Қытай, Ресей, АҚШ және Еуропалық Одақпен ынтымақтастықтан пайда табуға ұмтылып, көп векторлы саясат жүргізе бастады [2. б. 9].

Орталық Азиядағы жаңа тенденция ретінде «аймақтандыру» құбылысы пайда болды. Бұл тенденция аймақтағы мемлекеттер мен сыртқы күштер арасындағы байланыстың дамуын білдіреді. Нәтижесінде, Орталық Азия республикалары тек бір-бірімен тығыз ынтымақтастыққа көп көңіл бөлмейді. Сонымен қатар, Қытай, Ресей, АҚШ, Үндістан, Жапония немесе ЕО бастаған біртұтас Еуропа мемлекеттерімен, сол немесе басқа елдермен жақындасу перспективаларын талдауға көп назар аударады. Оған қоса, бұл мемлекеттер Орталық Азияның жекелеген елдеріне емес, жалпы аймаққа қызығушылық танытады. Орталық Азияда болып жатқан барлық оқиғалар олардың бүкіл аймаққа қалай әсер ететіндігі тұрғысынан қарастырылады [3. 94-б.].

Орталық Азия республикаларының саяси режимдері - бұл халықтың күрделі этникалық құрамына негізделген демократия, авторитаризм және исламизм қоспасынан тұрады. Сонымен қатар, аймақтық деңгейде Қазақстан мен Өзбекстан арасында көшбасшылық үшін бәсекелестік бар. Бұл елдердің қорғаныс шығындардың көбеюіне және Орталық Азиядағы онсыз да қиын жағдайды тұрақсыздандыруға алып келеді.

Қазақстан Республикасының саяси басшылығы Орталық Азия халықтарының ортақ тарихы, мәдениеті мен менталитеті ғана емес, сонымен қатар геосаяси мүдделері ұқсас екендігін айқын біледі. Бір елдің қауіпсіздігі аймақтағы басқа мемлекеттердің қауіпсіздігімен тікелей байланысты. Бұл идеяны Қазақстан Президенті өзінің «Сындарлы он жыл» еңбегінде айтқан болатын. Н.Назарбаев «Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігі Орталық Азия аймағының қауіпсіздігімен тығыз байланысты болуы керек деп атап өтті. Орталық Азия аймағының қауіпсіздігі Орталық Еуразия қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы керек. Орталық еуразиялық аймақ жаһандық қауіпсіздік жүйесінің бөлігі болып табылатын еуразиялық қауіпсіздіктің бөлігі болуы керек» [8. 267 б.].

Қазақстанның Орталық Азиядағы ең ықпалды аймақтық державаға

айналуға, содан кейін саясат жүргізетін субаймақтық орталыққа айналуға деген ұмтылысы толығымен негізделген сияқты. Еуразиялық кеңістіктің шоғырлануы жағдайында, бұған дейінгі блоктар мен лагерьлерге жасалған қысымға қарамастан, Астана үшін саяси оқиғалардың шегінде қалу тиімсіз.

Орталық Азияға ірі державалардың қызығушылығын айқындайтын тағы бір фактор - мұнда ислам дінінің танымал болуы. Аймақ республикаларының өмірі мен саясатына исламның ықпалының күшеюі Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орта Азия мемлекеттерінің тұрғындары исламның бір бөлігі болып табылатын ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтың артуымен түсіндіріледі [5. 19-б.]. Сонымен, кеңестік коммунистік идеологиядан шыққаннан кейін қалыптасқан идеологиялық вакуум ислам дінінің Орта Азия халықтарының «рухына» жақын ұстанымдарымен толықты.

Қаржылық, экономикалық және саяси ресурстарға ие Батыс аймақ Орталық Азия аймақтарына қойылатын «демократиялық» талаптарды күрт төмендетеді. Батыс мемлекеттерінің саясатындағы басты нәрсе - Ресейді осы жерден ығыстырып, Қытайдың қатысуын тек экономикалық саламен шектеу.

Орталық Азия мемлекеттері басшылықтағы, стратегиялардағы, модернизациядағы модельдердегі, экономиканың институционалды негіздеріндегі сәйкессіздіктерге байланысты аймақтық ынтымақтастық мүмкіндіктерін экономикалық даму мақсаттары үшін тиімді пайдалана алмайды. Мемлекетаралық деңгейде өзара әрекеттесуге кедергі болатын факторлар аймақта маңызды рөл атқарады. Соған қарамастан, аймақтық интеграция Орталық Азия аймағы елдерінің экономикалық саясатын қалыптастыруда жиі талқыланатын тақырыптардың бірі болып қала береді.

Жалпы Еуразия кеңістігінде және оның ішінде Орталық Азияда қызықты құбылыс - дәстүрлену мен трансформация процестерінің қатар жүруі байқалуы мүмкін. Осы тұрғыда қазіргі кезде Еуразиялық кеңістіктің интеграциялануына тек Ресей мен Қазақстан ғана мүдделі деп айтуға болады. Аймақтағы қалған мемлекеттер ұлттық дамудың басымдықтарын таңдаған күйде немесе дәстүрлену немесе әлемдік саясаттың перифериясына айналу жолымен жүріп жатыр.

Қазіргі жағдайда Ресей үшін де, Қазақстан үшін де еуразиялық кеңістікті интеграциялау сыртқы саяси басымдық болып табылады, сонымен бірге бұл процесте екі мемлекет те жетекші рөл атқара алады. Екі ел үшін интеграциялық процестердің дамуы, ең алдымен, ұлттық қауіпсіздік мәселесін стратегиялық шешуді білдіреді. Стратегиялық мүдделер тұрғысынан алғанда, еуразияшылдық идеологиясын іс жүзінде жүзеге асыру орталыққа тартылған тенденцияларды саяси және экономикалық тұрғыдан күшейтуге қабілетті. Жан-жақты байланыстарды арттыру саясаты, ең алдымен «жақын шетел» елдерімен, экономикалық, мәдени, саяси және ақпараттық коммуникациялардың кең желісін құруға көмектесе алады. Бұл өз кезегінде Ресейде де, ТМД-ның басқа мемлекеттерінде де ішкі саяси жағдайға оң әсерін тигізеді. ... Сонымен қатар, аймақ ішкілік байланыстарды нығайту орталықтан тепкіш тенденциялардың дамуына, исламдық фундаментализмнің енуіне және АҚШ-тың Орталық Азияға

ықпалына нақты кедергі болатын еді.

Отандық және шетелдік сарапшылардың жалпы бағалауы бойынша Орталық Азия мемлекеттерінің дипломатиясының сипатын анықтайтын маңызды фактор көпвекторлы болып табылады. Алайда оны түсіндіру көбінесе белгілі бір елдің аймақтық жағдайына байланысты болады және ішкі және сыртқы факторлармен шартталады. Өкінішке орай, 90-шы жылдардың бірінші жартысында Ресейдің сыртқы саяси басымдығы тек АҚШ-пен және Еуропалық Одақ елдерімен қарым-қатынаста болды. Мұндай сценарий бойынша бұрынғы кеңестік Орта Азия республикаларының мүдделері түбегейлі ескерілмеді. Жағдай уақыт өткен сайын өзгерді, бірақ бұрынғы қате есептеулер Ресей Федерациясының осы аймақтағы стратегиясын жоспарлауға елеулі кері әсерін тигізуде.

Бұл тәсілді өздерінің сыртқы саясатының негізіне айналдырған аймақтағы алғашқы мемлекеттердің бірі - Қазақстан. Ресеймен одақтастық қатынастарды сақтай отырып және Қытаймен, ЕО және АҚШ-пен стратегиялық ынтымақтастықты дамыта отырып, ресми Астана Оңтүстік Азия елдерімен достық және өзара тиімді байланыстар дамытады. Түрлі көзқарастың мысалы ретінде Түркіменстанды айтуға болады. Мұнда сыртқы саяси басымдықтар тұрақты бейтараптық қағидасына сәйкес белгіленеді.

Сонымен қатар, Орталық Азия елдерінің саяси бағытының нақты көріністері көбінесе жарияланған мақсаттардан ерекшеленеді. Су және энергетикалық ресурстарды бөлуге қатысты аймақ елдері арасындағы қайшылықтар тұрақты болып табылады. Ауған факторының әсерінен исламдық экстремизм қаупі өзекті болып қала береді. Сонымен қатар, аймақ көрші елдерге, оның ішінде Ресейге еңбек ресурстарының негізгі жеткізушісі ретінде әрекет етеді.

Қазіргі кезде Орталық Азия елдері арасындағы байланыстар үш бағытта дамып келеді. Оның біріншісі АҚШ пен ЕО арасындағы байланыстарды нығайту және дамыту болды. Сонымен қатар, жетекші Азия елдері - Қытай, Иран және Түркиямен жемісті ынтымақтастық бар. Сонымен, Еуразиялық экономикалық одақ аясындағы интеграциялық процестер дамудың салыстырмалы жаңа кезеңіне айналды. Алайда, осы уақытқа дейін бұл векторлардың ешқайсысы басымдыққа ие болған жоқ.

Тарих ғылымдарының докторы, Ресей Ғылым академиясының Шығыстану институтының бас ғылыми қызметкері Ирина Звягельскаяның айтуынша, КСРО ыдырағаннан кейін бірқатар ортаазиялық саясаткерлер Мәскеуді «империялық реваншизмде» және жергілікті елдерді өздерінің геосаяси мүдделеріне бағындыру ниеттерінде жиі айыптайды. Алайда, Ресей бұл аймақтағы қауіпсіздіктің кепілі ретінде даусыз рөлін сақтайды. Ресей шекарашылары қазақстандық әріптестеріне екі елдің ортақ шекарасын бақылауға көмектесуде. Ресей Федерациясы әскерилерінің есірткінің заңсыз айналымына тосқауыл қоюға және тәжік-ауған шекарасын бақылауға көмегі ерекше маңызды [10].

Сонымен қатар, Орталық Азия елдерін Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) сияқты құрылымдардың қызметіне тарту оның қатысушылары алдында осындай форматтарға қатысу шегі туралы мәселені көтереді. Мысалы, 2010 жылы өзбектер тығыз өмір сүретін Ош қаласында (Қырғызстан) ұлтаралық қақтығыстар басталды. Нәтижесінде пікірталас пайда болды: ҰҚШҰ жанжалға оны жою үшін араласуға құқылы ма? Нәтижесінде мұндай араласудан аулақ болу туралы шешім қабылданды.

ИМЕМА РҒА жанындағы посткеңестік зерттеулер орталығының Беларуссия, Молдова және Украина векторының жетекшісі Елена Кузьмина қазіргі уақытта Орталық Азия елдері мәдени, өркениеттік және идеологиялық қауымдастық ретінде сезінетін аймақтық көршілерімен ынтымақтастық орнатуға бейім деп санайды. Сонымен қатар, Қазақстан Каспийде теңіз саудасын дамытуға ұмтылады, бұл оның Әзірбайжанмен қарым-қатынасының күшеюіне ықпал етеді [10].

Еуропалық бағытта мүлдем басқа сурет пайда болады. Қазіргі уақытта Беларуссия, Молдова және Украина Орталық Азия елдері үшін басым серіктестер болып табылмайды. Алайда, ресми Киевтің Өзбекстан мен Қазақстанда өзіндік сауда-экономикалық мүдделері болды. Алайда, «Евромайдан» оқиғалары ынтымақтастық көлемінің күрт шектелуіне әкелді. 2012-2016 жылдары Украинаның аймаққа экспорты 23% -ға, ал импорт 38% -ға азайды. Қазіргі кезде Қазақстанға украиндық экспорттың 0,8% келеді (салыстыру үшін: Беларуссия 2% құрайды). Расында, Минск пен Астанада ЕАЭО аясында өзара сауда байланыстарын дамыту мүмкіндігі бар.

Орталық Азияның еуразиялық серіктестерінің ішінде Ресей мен Қытай ең маңыздылығы мен ықпалын сақтайды, өйткені олармен өзара іс-қимыл Каспий мен Қара теңіз мемлекеттерінің қатысуымен логистикалық жобалардың дамуына ықпал ете алады. Мысал ретінде біз «Еуропа-Кавказ-Азия көлік дәлізін» (ТРАСЕКА) келтіре аламыз, оның болашағы көбіне ресми Бейжіңнің «Бір белдеу - бір жол» тұжырымдамасын іске асыру жоспарларына байланысты.

Саяси ғылымдарының докторы, ИМЕМА РҒА Орталық Азия секторының бас зерттеушісі Алла Каримова Азия даму банкімен, Еуропалық қайта құру және даму банкімен, Ислам Даму Банкі, БҰҰ Даму Бағдарламасы (БҰҰДБ), Дүниежүзілік Банк және Франция, Германия, Жапония және АҚШ донорлық агенттіктері және Халықаралық валюта қорымен серіктестікте жүзеге асырылған Орталық Азия Аймақтық Экономикалық Ұнтымақтастық (ОАӨЭЫ) бағдарламасы аймақтың инфрақұрылымдық дамуында маңызды рөлін сақтап отырғанын атап өтті. ЦАРЭС Орталық Азия елдерінен басқа Қытай, Моңғолия, Грузия, Әзірбайжан, Ауғанстан және Пәкістан сияқты елдерді қамтиды [10].

Қазіргі уақытта ЦАРЭС шеңберінде 32 жоба жүзеге асырылуда, оның ішінде әуежайлар мен теңіз порттарын жаңғырту және «Жібек жолы экономикалық белдеуін», сондай-ақ Каспий мен Қара теңіз мемлекеттерін дамытуға бағытталған логистикалық маршруттарды қалыптастыру қарастырылады.

Аймақ Орталық Азияның ғылыми-білім беру желісін (CAREN) белсенді түрде дамытып жатыр, оның негізгі донорлары бюджеттің 80% -ын қамтамасыз ететін Еуропалық Комиссия, Сорос қоры және БҰҰДБ. Бұл құрылым әр түрлі білім саласындағы 0,5 миллионнан астам зерттеушіні біріктіреді. Америка Құрама Штаттары да аймақтағы ерекше мүдделерін сақтайды. Осы мақсатта Вашингтон 2015 жылы C5 + 1 форматын іске қосты, оның шеңберінде АҚШ Мемлекеттік хатшысы мен Орталық Азияның сыртқы істер министрлері үнемі экономикалық, экологиялық және қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың өзекті мәселелерін талқылау үшін бас қосады. Вашингтонның мұндағы бірінші кезектегі міндеті сол күйінде қалады және Ресейдің ықпалын барынша азайтуға бағытталады.

Сонымен бірге, ИМЕМА Халықаралық саяси мәселелер департаментінің халықаралық ұйымдар және жаһандық саяси реттеу секторының меңгерушісі Ирина Прохоренко Еуропалық Одақ ЕО-ның аймақтағы стратегиясын сыни тұрғыдан бағалап, оны «әсер етпейтін донор» деп атады. Осыған қарамастан, Брюссель үш басым серіктеске кіреді (Мәскеу және Пекинмен бірге), ал аймақ елдері арасында Қазақстан Брюссельмен байланыс қарқындылығы бойынша бірінші орында. Орталық Азия елдері мен Брюссель арасындағы ынтымақтастықтың негізгі міндеттері аймақ тұрақтылығын қамтамасыз ету, кедейлікпен күрес және қоршаған ортаны қорғау болып қала береді. Орталық Азия елдері ERASMUS + коммерциялық емес білім беру бағдарламасымен және «жұмсақ күштің» басқа мекемелерінің қызметімен қамтылған.

РҒА-ның АҚШ пен Канада институтының аймақтық проблемалар орталығының жетекшісі Нана Гегелашвили АҚШ-тың Орталық Азиядағы саясатының ерекшеліктері туралы айтты. Сарапшының пікірінше, Вашингтон стратегиясының негізін Обама әкімшілігі әзірлеген және Дональд Трамп мұраға алған шаралар құрады.

АҚШ-тың сыртқы саяси стратегиясының өзегі «Жаңа Жібек Жолының» тұжырымдамасы болды. Ол Вашингтонның талаптары бойынша Орталық және Оңтүстік Азияны әлемдік нарыққа қосуды қамтамасыз ететін инфрақұрылым құруға бағытталған. Ауғанстанды жаңа макроөңірдің сауда-көлік торабына айналдыруға арналған CASA-1000 және TAPI газ құбыры инфрақұрылымдық жобалары осы міндетке бағынады. Мұндай перспектива Орталық Азия елдері арасындағы қақтығыстардың ұлғаюына және АҚШ пен оның басты стратегиялық қарсыласы Қытайдың қақтығысына әкелуі мүмкін.

ИМЕМА РҒА Азия-Тынық мұхиты зерттеулері орталығындағы Қытайдың экономика және саясат секторының меңгерушісі Сергей Луконин Орталық Азия елдері мен Қытай Халық Республикасы арасындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттарын тізіп берді. Сарапшының пікірінше, Орталық Азия елдері Бейжіңде ұлттық экономиканы дамытудың ресурсы ретінде, ең алдымен Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданында (ШҰАР) және Ішкі Моңғолияда қарастырылады және табиғи және энергетикалық

ресурстардың көздерін, сондай-ақ тауарлар мен нарықтарды әртараптандыруда маңызды рөл атқарады қызметтер [10].

ҚХР мен Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың маңызды бағыттары инфрақұрылым құрылысы және құрастыру өндірісі болып қала береді. Экономикалық ынтымақтастықтың жалпы көлемінің 70% -ы Қазақстанға тиесілі (оның 90% - отын-энергетикалық кешенде). Сонымен қатар, Қытай студенттер мен оқытушыларды оқытуға бағытталған білім беру бағдарламалары арқылы жергілікті саяси элитаға назар аударады және оларға адалдық танытады. Атап айтқанда, 2016 жылы ҚХР-да Қазақстаннан 13 мың студент оқыды.

Ресей Ғылым академиясының Шығыстану институтының ғылыми қызметкері Владимир Сотников Орталық Азияда Сирияда жеңіске ұшыраған қарулы топтардың жақтастарының аймаққа кіру қаупі әлі де бар екенін атап өтті. Әлеуметтік қауіпсіздік оларға жергілікті жастарды, оның ішінде әлеуметтік желілер арқылы тартуға мүмкіндік туғызады. Сондықтан қазіргі уақытта Орталық Азия мен Ауғанстан елдері арасындағы қатынастарды сапалы дамытудың негіздері аз, ал террористік белсенділіктің қаупі жедел экономикалық жобаларды ұзақ уақытқа шегеруге итермелейді.

Ресей Халықтар Достығы Университетінің (РУДН) Африка зерттеулерінің ғылыми-білім беру орталығының директоры Владимир Юртаев Орталық Азия елдері мен Иран Ислам Республикасы арасындағы қатынастардың табиғаты туралы айтты. Аймақтың барлық елдері штаб-пәтері Тегеранда орналасқан Экономикалық ынтымақтастық ұйымына мүше. Орталық Азия мемлекеттерінің ешқайсысы да қаскөйлер тізімінде жоқ. Қазақстанда Иранмен қарым-қатынас бірінші кезектегі мәселе болып табылады (Ресеймен, Қытаймен және ТМД елдерімен бірге). Иранның позициясы Таяу Шығыстағы бітімгершілік әрекеттерді делдал етуде және Таулы Қарабахтағы қақтығысты реттеуде маңызды рөл атқарады. Өз кезегінде тәжік-иран қатынастары энергетикалық салада ерекше маңызды табиғи стратегиялық серіктестік сипатына ие (мысалы, Сангтуда-2 ГЭС-ін салу кезінде). Сонымен бірге Душанбе мен Тегеран арасындағы қатынастар біраз салқындау кезеңін бастан өткеруде, бұл Тәжікстанның Исламдық қайта өрлеу партиясының қызметіне тыйым салумен түсіндіріледі. 2015 жылы бұл саяси ұйым Шанхай ынтымақтастық ұйымының Аймақтық антитеррористік құрылымының террористік, экстремистік және сепаратистік ұйымдарының тізіміне енгізілді.

Сонымен бірге Тегеран Орта Азия елдерінің қатысуымен Батыс елдерінің және ең алдымен АҚШ-тың ислам режиміне қысымына қарсы тұратын экономикалық модель құруға тырысуда. Сонымен бірге, Иран қазіргі уақыттағы ең өткір проблемалар мен сын-қатерлерге жауап беруге тырысады. Олардың ішінде - есірткі бизнесімен күрес; Таяу және Таяу Шығыстағы күрдтердің өзін-өзі анықтау мәселесі; «Ұлы Әзірбайжан» және «Ұлы Түрікменстан» идеяларын насихаттауға бағытталған ұлтшыл қозғалыстарды жандандыру; 2003 жылдан бастап шиеленіскен Ирактағы шиіт-сунниттік қақтығыстың басталуы [6].

ҚОРЫТЫНДЫ

Орталық Азия аймағы елдерінің тұрақтылығы мен прогрессивті дамуы бүкіл Еуразиялық субконтиненттің болашағы үшін үлкен маңызға ие.

Сонымен, әлемнің саяси және экономикалық картасындағы жаһандық өзгерістер, экономикалық және мәдени ынтымақтастықтың жаңа одақтары мен сценарийлерінің пайда болуы жағдайында Орталық Азия аймағы үлкен маңызға ие болып отыр. Бүкіл Еуразиялық субконтиненттің болашағы осы аймақтағы саясаттың қаншалықты икемді және ойластырылған болатындығына байланысты болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Айткен Дж. Нурсултан Назарбаев и созидание Казахстана. — М.: Художественная литература, 2010.
2. Бакланов В. Центральная Азия — современные геополитические ракурсы // Научные труды Института бизнеса и политики. — М., 2008. — Вып. 5.
3. Галямова В. Центральная Азия и Китай: новые горизонты международной регионализации // Центральная Азия и Кавказ. — Дулео, 2007. — No 3.
4. Геидаров Н. Шанхайская организация сотрудничества и будущее Центральной Азии // Власть. — 2008. — No 7.
5. Гусейнов В., Денисов А., Савкин Н., Демиденко С. Большой Ближний Восток: стимулы и предварительные итоги демократизации. — М., 2007.
6. Долинская Т. Российский ключ для Центральной Азии // Новое восточное обозрение. URL: <http://www.ru.journal-neo.com/node/238>

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Г.К.Букешова¹, Балауса Сейлхан²

¹Евразийский национальный университет Факультет международных отношений, доцент кафедры регионоведения kosaevna_69@mail.ru.

²Евразийский национальный университет факультет международных отношений, докторант 2 курса кафедры регионоведения, balausa_95_07@mail.ru, Нур-Султан, Казахстан.

Аннотация. Центральная Азия (Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Кыргызстан и Туркменистан) - крупнейший блок постсоветского пространства после России. Он соединяет между Западной и восточной частями Евразии и развитым Севером и развивающимся Югом. Кроме того, Центральная Азия является одним из самых богатых регионов мира по запасам минералов. Его пространственное расположение и ресурсное богатство делают эту субрегиону важной деталью большой политической игры.

Ключевые слова: Центральная Азия, экономический гигант, международная организация, многовекторность.

CENTRAL ASIA IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

G. K.Bukeshova¹, Balaussa Seilkhan²

¹L.N. Gumilyov Eurasian national university docent of the Faculty of International Relations,
Department of Regional Studies docent, kosaevna_69@mail.ru.

²L.N. Gumilyov Eurasian national university Faculty of International Relations, candidate to
PhD 2 course Department of Regional Studies, balausa_95_07@mail.ru.
Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abstract. Central Asia (Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan) is the largest post - Soviet bloc after Russia. It connects the western and eastern parts of Eurasia and the gap between the developed North and the developing South. In addition, Central Asia is one of the richest regions in the world in terms of mineral reserves. Its spatial location and resource richness make this sub-region an important part of a large political game.

Key words: Central Asia, economic giant, international organization, multi-vector.